

MARXIZMUS AKO VEDECKÁ IDEOLÓGIA

JÚLIUS STRINKA

Otázka vzťahu vedy a ideológie už po niekoľko rokov upútava na seba pozornosť teoretických pracovníkov v zahraničí i u nás a vyvolala aj živé a zaujímavé diskusie, u nás najmä na stránkach niektorých českých teoretických a kultúrnych časopisov — Novej mysli, Filosofického časopisu, Literárnych novín, Tvorby. V týchto diskusiách nešlo len o nejakú kabinetnú záležitosť, o púhu výmenu názorov v záujme spresnenia alebo prehĺbenia marxistického stanoviska, ale o zásadný boj dvoch koncepcií, o obhájenie a rozvinutie marxistického chápania otázky vzťahu vedy a ideológie v principiálnej polemike proti jej buržoáznemu a revizionistickému prekrucovaniu. Avšak nielen to. Aj keď bezprostredným stimulom k rozvinutiu týchto diskusií bola potreba *obrániť* marxizmus proti buržoáznym a revizionistickým útokom, ich životadarným prameňom bolo niečo oveľa pozitívnejšie. Bola to potreba *rozvinúť* marxizmus, odpovedať na niektoré naliehavé otázky vývoja našej socialistickej spoločnosti, teoretické riešenie ktorých si nevyhnutne vyžiadalo aj vypracovanie oveľa hlbšej a prenikavejšej marxistickej interpretácie otázky vzťahu vedy a ideológie.

O tom, aký význam sa pripisuje správne marxistickému riešeniu otázky vzťahu vedy a ideológie, svedčí aj záujem, s akým diskusiú na túto tému sledovala naša strana. Ústredný výbor KSCĽ usporiadal v posledných rokoch viacero seminárov a diskusií, na ktorých bola táto téma v popredí a na ktorých prehovorili k nej aj niektorí poprední predstavitelia strany. Aj dôležité uznesenia politického byra ÚV KSCĽ a byra ÚV KSS o situácii vo filozofii vyzdvihujú nutnosť správneho riešenia tejto otázky ako jednu z podmienok ďalšieho rozvoja filozofie.

Príčiny takéhoto záujmu nie sú len teoretického rázu, ale kotvia hlboko jednak vo sfére súčasného politického boja medzi silami socializmu a silami imperializmu, jednak v praktických potrebách vnútorného vývoja samej socialistickej spoločnosti a najmä socialistickeho vedomia. Ak si totiž všimneme genézu vzniku a nastolenia otázky vzťahu vedy a ideológie, zistíme, že táto otázka v takej podobe a s tou problematikou, aká sa riešila v posledných rokoch, nebola pôvodne vôbec vyzdvihnutá len ako otázka *filozoficko-teoretická*, ale ako otázka nanajväč *politická*.

K jej nastoleniu došlo v období po XX. sjazde KSSS, keď komunistické strany v súvislosti s kritikou kultu Stalinovej osobnosti začali intenzívny boj proti dogmatizmu, proti zaostávaniu marxistickej teórie za praktickými potrebami socialistickej výstavby. Toto obdobie nebolo ľahkým obdobím v dejinách socialistickej krajín. Napriek správne smeru, ktorým sa uberala socialistickej výstavba, nakopilo sa v ovzduší kultu osobnosti a dogmatizmu aj mnoho vážnych ťažkostí, chýb a nedostatkov, s ktorými sa bolo treba rýchlo a energicky vyrovnáť a vytvoriť tak priaznivejšie podmienky pre

rýchlejší rozvoj socialistickej spoločnosti. Je zrejme, že v tejto, pre socialistické krajiny a komunistické strany zložitej situácii, nelenili ani imperialistické sily a zmobilizovali všetko, čo sa dalo, k útoku proti socializmu. Dúfali pritom, že sociálnu základňu pre svoje ciele sa im podarí získať aj v samých socialistických krajinách, a to nielen vo zvyškoch zvrhnutých vykorisťovateľských tried a v malomeštiackych vrstvách, ale aj v radoch inteligencie, ba dokonca aj v radoch tých príslušníkov strany, u ktorých počítali s určitou rozkolísanosťou v tejto zložitej spoločenskej situácii.

Jednou zo zbraní, s ktorými v tejto dobe vytiahol imperializmus do boja proti socializmu na ideologickom fronte, bola kritika marxizmu. Nebola to však hocijaká kritika, nebolo to púhe jeho popieranie a odmietanie, ale kritika veľmi rafinovaná a maskovaná, pretože bola vypočítaná na tú časť inteligencie, ktorá nielen sympatizovala s marxizmom, ale sa k nemu i hlásila, ktorá však nebola politicky dostatočne skúsená a bola náchylná podľahnúť defetistickým a kapitulantským náladám. Politickým zmyslom tejto kritiky marxizmu bolo vyvolať nedôveru v radoch inteligencie ku komunistickým stranám, odtrhnúť inteligenciu od strany, príp. postaviť ju proti strane a vytvoriť tak z nej zálohu pre útok imperializmu proti socializmu.

Táto snaha vyšla prirodzene naprázdno. Aj keď časť inteligencie nebola ušetrená trýzne určitej skepsy, inteligencia ako celok sa nedala zmiest a aj v najťažších skúškach ostala socializmu a komunistickej strane verná.

V tejto dobe, s takýmito politickými zámermi ako súčasť kritiky marxizmu vyzdvihli buržoázni ideológovia a revizionisti aj otázku vzťahu vedy a ideológie, najmä otázku odlišnej interpretácie marxizmu ako vedy a marxizmu ako ideológie. Autori mnohých publikácií a statí, ktoré sa v tejto dobe na Západe vyvojili, pritom predstierali, akoby proti marxizmu vlastne vôbec neboli zaujatí, akoby nielen uznávali určitú jeho vedeckú hodnotu, ale akoby im záležalo práve na udržaní tejto jeho vedeckej hodnoty, akoby im šlo práve o obranu marxizmu ako vedy — proti čomu? — proti marxizmu ako ideológii, proti vraj ideologickému deformovaniu marxizmu komunistickými stranami. Napríklad aj takí buržoázni filozofi, ako je vedúci predstaviteľ mikrosociológie vo Francúzsku G. Gurvitch, existencionalista Merleau-Ponty, ba dokonca aj jezuiti R. P. Bigo a J. Y. Calvez uznávali určité prednosti marxizmu a predstierali oň dokonca starostlivosť, súčasne však žalostili nad jeho súčasným stavom, nad jeho zideologizovaním a začali volať po „záchrane“ živej dialektiky. Sami sa pritom vyhlasovali dokonca za „obroditeľov“ marxizmu. G. Gurvitch takúto „záchranu“ marxizmu vidí vo svojom vlastnom učení, ktoré nazýva „dialektickým hyperempirizmom“.

Hľadajúc argumenty pre podopretie svojich názorov, títo „kritici“ a „opravovatelia“ marxizmu sa pustili s veľkou vervou do štúdia marxistickej literatúry, najmä diel klasikov marxizmu-leninizmu a nefutovali čas na to, aby vyšiplali z nich nejaké také formulácie a výroky, ktoré, vytrhnuté z celkovej súvislosti, by sa im hodili na vykonštruovanie všelijakých „nedôsledností“ a „protirečení“ v názoroch klasikov, a tým na zdiskreditovanie marxizmu. Dali si záležať najmä na tom, aby postavili Marxa proti Leninovi, pričom sa pokúšali dokazovať, že najmä v prácach mladého Marxa treba hľadať pravý, nefalšovaný marxizmus. Takto sa pokúšali vykonštruovať aj protirečenia medzi Marxovou a Leninovou koncepciou ideológie.

Francúzsky filozofujúci jezuita Henri Chambre vo svojej knihe *Marxizmus v Sovietskom sväze, Ideológia a inštitúcie, Ich vývoj od roku 1917 po naše dni* napr. tvrdí, že v Marxovej a Engelsovej interpretácii „ideológia je myslením, odtrhnutým od skutočnosti, rozvíjajúcim sa iba abstraktne, myslením, ktoré nie je schopné overovať sa

v súlade so sociálnymi a najmä ekonomickými faktami“. Podľa Marxa, vraví Chambre, „je ideológia súhrnom ilúzií, mystifikácií, falošných predstáv, ktoré si ľudia vytvárajú o sebe samých, je to viac alebo menej uvedomelé, viac alebo menej iluzórne maskovanie skutočnej situácie...“ (H. Chambre, *Le marxisme en Union Soviétique. Idéologie et institutions. Leur évolution de 1917 a nos jours*, Paris 1956, 22.) Zatiaľ čo Marx podľa Chambra chápal ideológiu len v takomto negatívnom, až opovrživom zmysle, Lenin dal pojmu ideológie iný, pozitívny obsah, urobil z nej, vraví Chambre, „zbraň v rukách robotníckej triedy, určenú na to, aby sa stala efektívnym nástrojom jeho víťazstva“ (tamže, 36).

Pravda, takého Leninovo chápanie ideológie nie je Chambrovi po chuti. Hneď totiž dodáva, že ak Lenin dal pojmu ideológie pozitívny obsah, tým „umele (podčiarkuje J. S.) povyšuje jeho hodnotu“ (tamže, 36).

Chambre však prekrucuje skutočnosť aj pri interpretácii Marxovho ponímania ideológie. Je síce pravda, že Marx a Engels vo svojich raných prácach, najmä v spoločnom diele *Nemecká ideológia* charakterizovali ideológiu ako falošné vedomie, ktoré pôsobí ako camera obscura, vedie k zvrátenému, skreslenému, nepravdivému poznaniu, a že proti ideológii ako takému falošnému vedomiu stavali vedu ako objektívne, pravdivé poznanie. Keď však Marx a Engels v týchto svojich prácach hovoria o ideológii, nemajú tým na mysli ani proletársku ideológiu, ideológiu robotníckej triedy, ktorá sa vtedy len kryštalizovala, formovala, vydeľovala, ani nejakú ideológiu vôbec, ideológiu ako nejaký abstraktný pojem, ale len a výlučne buržoáznú ideológiu, ideológiu vykorisťovateľských tried. Ak hovorili o ideológii ako o falošnom vedomí, túto charakteristiku vzťahovali práve na túto, na buržoáznú ideológiu.

To, čo je v učení marxizmu o ideológii podstatné, to je zdôvodnenie triedneho charakteru ideológie, zdôvodnenie toho, že v kapitalistickej spoločnosti existujú dve ideológie — ideológia buržoázna a ideológia proletárska. A v tomto podstatnom niet nijakého rozdielu a protirečenia medzi názormi Marxa, Engelsa a Lenina, v tomto názore sa klasici marxizmu-leninizmu a všetci marxisti bezvýhradne stotožňujú. A keď je reč o proletárskej ideológii, Marx a Engels hovoria o nej práve tak v pozitívnom zmysle ako aj Lenin. Medzi tým, čo Lenin označoval najčastejšie termínom proletárska ideológia alebo marxistická ideológia alebo aj vedecká ideológia a tým, čo Marx a Engels vo svojich raných prácach označovali termínom veda o spoločnosti (teda svoje vlastné učenie), niet totiž nijakého rozdielu. Tieto termíny majú rôzne štylistické odtienky, ale ich obsah ako pojmov je rovnaký.

Chambrove špekulácie o rozdielnosti Marxovho a Leninovho chápania ideológie nie sú teda ničím iným ako mätením pojmov, vypočítaných na diskreditáciu marxizmu.

V súvislosti s pokusmi takto „analyzovať“ marxizmus a „obraňovať“ ho proti samým marxistom a proti komunistickým stranám, predmetom kritiky a útokov buržoázných ideológov a revizionistov sa stal aj princíp straníckosti, vyzdvihnutý marxistickou filozofiou. Stavajúc sa do pózy obrancov vedy tvrdia, že straníckosť je nezlučiteľná s vedeckosťou, že veda, ak má poskytovať objektívne poznanie skutočnosti, musí sa vymaniť spod vplyvu tried, že sa musí stať „čistou“ a „nezávislou“. Proti marxizmu, ktorý je vraj poznačený triednym subjektivismom, stavajú svoje názory ako údaje nadtriedne, ako výsledok takéhoto „nezaujateho“, „čistého“ vedeckého poznania. To, čo vraj diskredituje marxizmus ako vedu, čo ho pozbavuje charakteru objektívneho vedeckého učenia a — podľa nich — degraduje ho na púhu ideológiu, vidia práve v princípe straníckosti, v otvorenom priznávaní sa marxistov k robotníckej triede, v hlásaní ne-

rozlučnej jednoty marxisticko-leninskej teórie s triednymi záujmami a s bojom robotníckej triedy.

Západonemecký buržoázny ideológ M. Lange pokladá za úplne nepochopiteľné, ako je možné spájať triednosť s objektivnosťou. Vo svojej brožúre *Marxizmus-leninizmus-stalinizmus*, hovoria o Leninovom stotožnení proletárskej straníckosti a objektívnej pravdivosti, poznamenáva, že „tajomstvo podobného predpokladaného stotožnenia straníckosti a objektivnosti je chápaniu nedostupné“. Neotomista Bochenski vidí v ňom jedno z podstatných „protirečení“ marxizmu. Sociológ Ossowski v knihe *Marxizmus a vedecká tvorba v socialistickej spoločnosti* dochádza k nehoráznemu tvrdeniu, že straníckosť filozofie privádza k zrieknutiu sa objektivnosti a premieňa marxizmus na náboženstvo. Podľa anglického labouristu D. Stracheyho, autora knihy *Súčasný kapitalizmus*, premenil sa marxizmus v „úplne falošný systém“, v „mýtus“, ktorý má prinajlepšom iba emociálny význam.

K hlasom takýchto buržoáznych ideológov sa pridali aj niektorí renegáti marxizmu. Ich útok proti princípu straníckosti spočíva predovšetkým v tom, že stavajú do nezmieriteľného protikladu marxizmus ako vedu a marxizmus ako ideológiu, pričom popierajú vedecký charakter marxisticko-leninskej ideológie. Juhoslovanský revizionista Milovan Djilas vo svojej ohováračskej knihe *Nová trieda* napísal, že marxizmus ako ideológia utláčaných tried vytvoril síce „základy pre nový politický pohyb a pre nový spoločenský systém“, že však „ako veda marxistická filozofia veľa neznamená“. Renegát P. Hervé nerozlišuje medzi buržoáznu a proletárskou ideológiou, ale každú ideológiu vyhlasuje za falošnú. Francúzsky revizionista H. Lefébre vidí v princípe straníckosti v oblasti filozofie „nebezpečnú a chybnú tendenciu k triednemu subjektivismu“.

Všetkým týmto „kritikom“ a „opravovateľom“ marxizmu, i keď sa ich názory od seba líšia, je spoločné jedno: keďže nemôžu poprieť očividné úspechy marxizmu, ani zabrániť neustálemu rastu jeho vplyvu, snažia sa aspoň zľahčovať jeho vedeckú hodnotu, a tým nahladať dôveru v marxizmus ako v dôsledne vedecké, objektívne učenie. Marxizmus vraj tým, že sa stal politickým učením, stratil svoj vedecký charakter a ak sa má stať znovu vedou, treba ho zbaviť ideologického nánosu, treba ho odpolitizovať, pestovať ho ako „čistú“ vedu. To však nemôžu dokázať komunistické strany, ktoré sú zatažené triednym subjektivismom, ale iba nijakou ideológiou nezatažení, nad triedami a nad politickými stranami povznesení „slobodní“ vedci. S takýmto marxizmom, s marxizmom ako s takouto „čistou“ vedou, odtrhnutou od politického hnutia, pestovanou iba v kabinetoch pre potešenie bádateľného ducha, by potom ochotne súhlasili aj buržoázni ideológovia a v mozaike súčasnej filozofie by ako jednému z filozofických hľadísk ani jemu neodriekli skromné miestečko.

Takáto je podstata kritiky marxizmu, s ktorou po XX. sjazde KSSS vyšla buržoázna ideológia a revizionizmus, takáto je genéza vzniku a nastolenia otázky vzťahu vedy a ideológie, najmä otázky vedeckého a ideologického charakteru samého marxizmu.

Je známe, že komunistické strany a marxistickí teoretici všetky tieto útoky proti marxizmu veľmi rýchlo a energicky odrazili. Tým sa však zmysel diskusií, ktoré sa na túto tému v marxistickej filozofickej literatúre rozvinuli, nevyčerpali. Odrazenie útokov a vyvrátenie argumentov je len jednou stránkou boja proti revizionizmu. Druhou, pozitívnu stránkou a ďalšou etapou tohto boja musí byť tvorivé, pozitívne riešenie tých otázok, na nejasnosti ktorých sa revizionizmus priživuje. A to je tiež jedine správna cesta prekonania dogmatizmu.

V našej filozofickej literatúre nebola problematika vedy a ideológie dost hlboko roz-

pracovaná. Neboli dostatočne vysvetlené ani samé pojmy vedy a ideológie; najmä pojmu ideológie pripisovali rôzni autori rôzny obsah, takže mohlo dochádzať k nedorozumeniam. Najväčším nedostatkom však bolo, že keď bola reč o vzťahu vedy a ideológie, neposudzovala sa táto otázka ako súčasť širšej problematiky vzťahu teórie a praxe, ale ako izolovaná otázka alebo dokonca scholasticky iba ako otázka abstraktného vzťahu *pojmu* vedy a *pojmu* ideológie. To malo za následok, že sa nie dost hlboko chápal aj charakter marxizmu ako *vedeckej ideológie*.

Ako je známe, tieto teoretické nedostatky našli svoj výraz aj v niektorých článkoch a statiach, ktoré boli u nás uverejnené v období po XX. sjazde KSSS. Boli vyslovené napr. názory, že marxizmus v období pred XX. sjazdom KSSS bol falošným vedomím, že marxizmus sám osebe je vedou a že sa ideológiou iba *stáva* ako základ činnosti komunistickej strany, že je potrebné vymaniť teóriu z poplatnosti propagande a pod. Spoločným menovateľom všetkých týchto chybných názorov bolo však to, že sa v nich prejavovala tendencia zásadne rozlišovať medzi marxizmom ako vedou a marxizmom ako ideológiou.

Diskusia, ktorá sa o otázkach vedy a ideológie rozvinula na stránkach niektorých teoretických časopisov, bola v značnej miere vyvolaná aj potrebou kritiky niektorých takýchto chybných názorov. Aj keď tieto názory boli vyslovené v článkoch, motivovaných v podstate pozitívnou snahou prekonať niektoré nedostatky v oblasti teoretickej práce, ktoré spôsobil kult osobnosti, v článkoch, ktoré vo viacerých otázkach tiež prispeli k prekonaniu dogmatizmu, ich škodlivosť sa tým nezmenšuje a bude potrebné vyrovnáť sa s nimi. Pritom je veľkým kladom týchto diskusií, že dokázali podať pozitívne riešenie mnohých predtým zanedbávaných alebo nie dost hlboko rozpracovaných problémov. Prispeli k tomu najmä Ruml, Zelený, Srovnal viacerými svojimi článkami a statami v Tvorbe, Novej myslí, vo Filosofickom časopise, I. Dubská monografiou *K problematice stranickosti a vědeckosti marxisticko-leninské filosofii*, A. Kolman článkom *Filosofie a současnost* v Literárnych novinách (č. 48, 1959) a i. Zvlášť podnetnou bola stat Z. Mlynára *Filosofie a praxe* v Novej myslí (č. 3, 1960).

Predpokladom správneho marxistického prístupu k otázke vzťahu vedy a ideológie, ako to v spomenutej stati zdôrazňuje aj s. Mlynář, je začleniť túto otázku do širšej problematiky dialektického vzťahu teórie a praxe, vzťah vedy a ideológie vidieť ako jeden moment širšieho vzťahu teórie a praxe. Takýto prístup je dôležitý najmä vtedy, ak chceme podrobiť analýze jednu zo špecifických otázok vzťahu vedy a ideológie, otázku charakteru marxizmu ako vedomia. Jedine takýto prístup nám totiž umožňuje pochopiť špecifickosť vzťahu vedy a ideológie v marxizme, špecifickosť, spočívajúcu v zjednotení týchto dvoch foriem spoločenského vedomia, v zjednotení vedy o spoločnosti a ideológie robotníckej triedy v marxizme.

Prihliadať k momentu praxe je nevyhnutné už vtedy, keď chceme definovať pojmy ideológie a vedy.

V učebniciach marxistickej filozofie býva ideológia obyčajne určovaná ako sústava ideí — politických, právnych, ekonomických, filozofických a iných, ktoré príslušná trieda má a ktoré sú výrazom jej triednych záujmov. Takéto určenie ideológie nie je celkom výstižné a dostačujúce. Podľa neho by si bolo možné myslieť, že ideológia je niečo statické, niečo pasívne, púha suma ideí, v ktorých sa odzrkadľuje spoločenské postavenie určitej triedy, jej záujmy a politické ciele. Áno, ideológia je *aj* takýmto súhrnom ideí, no *predovšetkým* je to duchovná zbraň príslušnej triedy, určená na obranu a na prebojovanie jej triednych záujmov a cieľov, je to teoretické zdôvodnenie a zdô-

vodňovanie praktickej činnosti príslušnej triedy alebo, stručne povedané, *teória praxe triedy* — tej triednej praxe, ktorou sa príslušná trieda usiluje udržať si alebo vybojovať pre seba moc, udržať si alebo vnútiť spoločnosti taký systém, ktorý vyhovuje práve jej ako triede.

Chápanie ideológie ako teórie praxe triedy má veľký význam najmä pre správnu interpretáciu ideológie robotníckej triedy, marxisticko-leninskej ideológie. Prax robotníckej triedy je vo svojej podstate revolučná. Robotnícka trieda nemôže existovať ináč ako tým, že neustále mení prírodu a rozvíjajúc výrobné sily, revolučne mení aj spoločnosť. Pre robotníka, pokiaľ je robotníkom, nikto iný nevytvorí materiálne podmienky hoci iba jeho púhej biologickej existencie ako on sám. Samo jeho miesto v spoločnosti, jeho ekonomické postavenie, v ktorom, ak si chce zachovať existenciu, je nútený produkovať, robí robotníka bez ohľadu na to, či si to sám uvedomuje, objektívne revolučným živlom. Buržoa existuje z toho, že si privlastňuje. Robotník však môže existovať jedine z toho, že vyrába — a tým umožňuje existovať aj kapitalistovi. Revolučnosť robotníckej triedy nie je teda len niečím subjektívnym. Robotnícka trieda je revolučnou preto, že inou ani byť nemôže, je revolučná objektívne. Také je jej objektívne postavenie v spoločnosti, také je jej *prax*.

Pravda, inou otázkou je, že a prečo si to určitá časť robotníckej triedy subjektívne neuvedomuje, že a prečo podlieha vplyvu buržoáznej ideológie. To je zložitá otázka formovania sa triedneho uvedomenia robotníckej triedy. Aj keď je to však tak, materiálno-výrobná prax robotníckej triedy neprestáva byť objektívne revolučná. A ak je reč o ideológii robotníckej triedy, nemôže byť táto ideológia iná ako revolučná. Ak by bola totiž iná, nebola by a nemohla by byť ideológiou robotníckej triedy.

Chápanie ideológie ako teórie praxe triedy má preto zásadný význam. Ideológia je totiž výrazom *celkového* záujmu triedy *ako triedy*, vyjadrením jej historického poslania *ako triedy*, jej objektívnej spoločensko-historickej praxe, a nie zrkadlením *momentálnych* nálad niektorých jej vrstiev ani nie výrazom momentálneho stavu jej triedneho sebauvedomenia. Niektoré vrstvy robotníckej triedy v určitej situácii môžu síce svoj záujem *subjektívne* vidieť v niečom inom, ako je *celkový objektívny* záujem robotníckej triedy ako triedy, to však neznamená, že by sa vyjadrenie tohto ich subjektívneho záujmu malo pokladať za výraz ideológie robotníckej triedy (napr. tendencie k rovnostárstvu alebo aj dogmatické deformácie a pod.). Domnievame sa preto, že nie je správny názor, vyslovený aj v diskusii českých filozofov, ktorý pripúšťa možnosť protirečenia medzi marxisticko-leninskou ideológiou a objektívnym vedeckým poznaním spoločenského vývoja. Ak je totiž nejaký názor v rozpore s objektívnou, vedeckou pravdou, je súčasne v rozpore s marxisticko-leninskou ideológiou, ktorá, vyjadrujúc celkový záujem robotníckej triedy ako triedy, vyjadruje aj objektívnu pravdu dejín. To, čo je v rozpore s marxizmom ako vedou, je súčasne v rozpore aj s marxizmom ako ideológiou. Chybné, subjektivistické názory nie sú výrazom protirečení medzi marxizmom ako vedou a marxizmom ako ideológiou, ale výrazom neadekvátnosti poznania, výrazom odtrhnutia teórie od praxe.

Práve tak ako ideológiu, ani vedu nemožno interpretovať bez vyzdvihnutia významu praxe. Objektívne poznanie reality, ktoré je špecifickým poslaním vedy, nie je možné ináč ako v procese premeny tejto reality. Púhe pozorovanie bez aktívneho zásahu do reality nemôže byť efektívnou metódou vedy. Veda sa totiž neuspokojuje len poznaním javovej stránky reality, ale kladie si za úlohu poznať vnútorné a nevyhnutné súvislosti medzi javmi, zákonitosti a podstatu jednotlivých procesov. A to nie je možné ináč ako

tak, že poznávajúc realitu súčasne ju mení, meniac realitu súčasne ju poznáva. Prax je tiež kritériom pravdivosti vedeckých poznatkov.

Ak to platí v oblasti prírodných vied, tým viac je to nutné pri poznávaní spoločnosti. Pravda, v oblasti prírodných vied, najmä ak ide o poznanie nejakého čiastkového špeciálneho javu, vedec si môže vo svojom laboratóriu pripraviť experiment a skúmať príslušný jav. Ináč je to však pri skúmaní spoločenských javov. Tu nemožno vystačiť ani s vlastnou, osobnou skúsenosťou, ani so skúsenosťou malej skupiny ľudí. K tomu, aby sme poznali zákonitosti sociálnych javov, najmä také všeobecné zákonitosti, ktoré sa týkajú vývoja celej spoločnosti, k tomu je potrebné prihliadať k skúsenosti miliónov ľudí, vychádzať z praxe celej spoločnosti. Je však zrejmé, že zovšeobecnenie tejto skúsenosti nie je pre jednotlivca možné ani indukciou, ani experimentovaním. Je to možné iba stotožnením sa s tými historickými silami, s tou spoločenskou triedou, ktorá je nositeľkou pokrokovej revolučnej praxe, ktorej praxou sa realizujú zákony spoločenského vývoja. Vedecké, objektívne poznanie zákonitostí spoločenského vývoja nie je teda ničím iným ako silou abstrakcie dosiahnuté zovšeobecnenie spoločenskej praxe pokrokovej, revolučnej triedy. Je to teda tiež *teória praxe* tejto triedy, čiže — ideológia. Tu je práve styčný bod, v ktorom sa navzájom nachádzajú a v ktorom sa navzájom spájajú *veda* o spoločnosti a *ideológia* robotníckej triedy. Marxizmus-leninizmus ako *veda* o spoločnosti, čiže ako objektívne poznanie dialektiky spoločenského vývoja nie je ničím iným ako súčasným teoretickým vyjadrením objektívnej praxe robotníckej triedy, ktorá je realizátorom, hybnou silou tohto spoločenského vývoja, teoretickým vyjadrením jej celkového spoločenského záujmu ako triedy, čiže vyjadrením *ideológie* robotníckej triedy. *Veda* o spoločnosti, čiže objektívne poznanie spoločnosti, a *ideológia*, čiže *teória praxe* robotníckej triedy sa v marxizme spájajú, marxizmus sa stáva *vedeckou ideológiou*.*

* U nás dochádza niekedy k nedorozumeniu pri používaní jednotlivých termínov na označenie marxizmu. Vyskytuje sa napr. názor, že je azda nevhodné označovať marxizmus termínom *veda*, že výstižnejšie je hovoriť o marxizme ako *vedeckom svetonázore*. Domnievame sa, že všetky tieto označenia — *veda*, *vedecký svetonázor* i *ideológia* sú plne oprávnené a že vhodnosť použitia ktoréhokoľvek z nich závisí od toho, v akej súvislosti hovoríme o marxizme, na akú jeho stránku kladíme dôraz. Keď napr. hovoriac o marxizme, máme v určitom kontexte na myslí najmä jeho prvú súčasť, filozofiu, dialektiku a historický materializmus, môžeme povedať, že marxizmus-leninizmus je *svetonázorom* komunistických strán; pravda, výstižnejšie a presnejšie je ako o *svetonázore* hovoriť špeciálne o marxistickej filozofii, ktorá ako *veda* o najvšeobecnejších zákonitostiach je v najvlastnejšom zmysle slova *svetonázorom*. V určitom kontexte však takéto rozlíšenie nemusí byť žiaduce a môže sa rozumieť ako samozrejmosť, že keď hovoríme o marxizme-leninizme ako o *svetonázore*, máme na myslí predovšetkým práve marxisticko-leninskú filozofiu.

Podobne označenie marxizmu termínom *ideológia* znamená vyzdvihnutie určitej stránky marxizmu; znamená zdôraznenie toho, že marxizmus je teoretickým vyjadrením triednych záujmov robotníckej triedy, teoretickým základom politickej činnosti komunistických strán a pod. Keď hovoríme o marxizme v tomto zmysle, keď nám ide proste o zdôraznenie spojenia, spätosti marxizmu s robotníckou triedou, s komunistickými stranami, je práve najvhodnejšie hovoriť o marxizme ako o *ideológii* robotníckej triedy, o *ideológii* komunistických strán.

Niekedy však môže ísť o zdôraznenie ďalšej stránky, a to toho, že marxizmus je pravdivým, adekvátnym odrazom skutočnosti, že je určitým systémom pravdivých, objektívnych poznatkov. A pretože pravdivé, objektívne poznanie a systemizovanie takýchto poznatkov je atribútom vedy, a to vedy vôbec, vedy ako formy spoločenského vedomia a vrátane aj každej osobitnej vedeckej disciplíny, aj o marxizme, pretože je aj takýmto objektívnym poznaním skutočnosti a systémom objektívnych poznatkov, môžeme hovoriť ako o *vede*.

Marxizmus je teda aj *svetonázorom*, aj *ideológiou*, aj *vedou*. Je *súčasnou* aj *svetonázorom*, aj *ideológiou*, aj *vedou* a keď na jeho označenie použijeme niektorý z týchto termínov, tým len *zdôrazňujeme* jednu z jeho stránok, ale nerušíme ostatné.

Toto spojenie vedy a ideológie, uskutočnené v marxizme, je špecifickou črtou marxizmu, ktorou sa toto učenie líši od všetkých ostatných učení o spoločnosti.

Je to dané tým, že robotnícka trieda je prvou triedou v dejinách, ktorej triedna prax a historická úloha nielen nezabraňujú pravdivému vedeckému poznaniu, ale naopak, plne a dôsledne ho stimulujú. Teória triednej praxe robotníckej triedy, čiže jej ideológia, je súčasne pravdivým, čiže vedeckým odrazom objektívnej dialektiky spoločenského vývoja. Robotnícka trieda, uvedomujúc si svoje spoločenské postavenie ako trieda, svoje triedne záujmy, svoje historické poslanie, vyjadruje súčasne objektívnu pravdu dejín, tú objektívnu zákonitosť spoločenského vývoja, ktorá vedie nielen k likvidácii vykorisťovateľských tried, ale ešte ďalej, k vytvoreniu beztriednej spoločnosti, čiže aj k zrušeniu samej robotníckej triedy ako triedy. Robotnícka trieda nemá záujem na svojom vlastnom udržaní sa ako triedy. Oslobodzujúc sa, oslobodzuje súčasne celú spoločnosť. Chápe sa moci nie preto, aby si túto moc navždy udržala, ale preto, aby vytvorila podmienky pre zrušenie akejkoľvek triednej moci. Robotnícka trieda, domýšľajúc takto svoju historickú úlohu až do zrušenia seba samej ako triedy, nemá a nemôže mať nijaký objektívny záujem na mystifikácii svojho postavenia v spoločnosti, na vytváraní ilúzií o sebe samej alebo o celej spoločnosti. Veda, pravdivé objektívne poznanie prírody i spoločnosti je prirodzeným spojencom robotníckej triedy. Marxizmus práve preto, že je vedou, a jedine ako veda, t. j. ako objektívne poznanie skutočností, je a môže byť súčasne ideológiou robotníckej triedy. Avšak aj naopak, práve preto a jedine preto, že je ideológiou robotníckej triedy, je a môže byť súčasne aj pravdivým vedeckým učením o spoločnosti. Vedecké a ideologické sa teda v marxizme spájajú, pretože sa spája aj záujem vedy, čiže záujem pravdivého objektívneho poznania a záujem robotníckej triedy, čiže záujem revolučnej premeny spoločnosti, založenej práve na takomto pravdivom, objektívnom poznaní zákonov spoločenského vývoja. Práve táto špecifickosť marxizmu, spojenie vedy a ideológie v marxizme, spojenie marxizmu s robotníckou triedou robí z marxizmu ten mohutný nástroj uvedomelej premeny sveta, učenie, schopné nielen vysvetľovať, ale aj pretvárať svet, revolučne pretvárať najmä samu ľudskú spoločnosť.

Marxizmus nie je kontempláciou, ale návodom k činu. Vzšiel z praxe a smeruje k praxi. Jeho živnou pôdou je revolučná prax robotníckej triedy a jej predvoja — komunistických strán. Ako teória praktického pretvárania sveta nie je mysliteľný bez svojho realizátora — bez robotníckej triedy a komunistických strán. Svoj revolučný charakter si marxizmus ako teória môže udržať jedine v tejto dialektickej jednote s revolučnou praxou, pričom uskutočnením tejto jednoty, jej stelesnením sú práve komunistické strany.

Komunistické strany, osvetľujúc si cestu učením marxizmu-leninizmu a zovšeobecňujúc skúsenosti pracujúcich mas, v uzneseniach svojich orgánov a prostredníctvom svojich teoretických kádrov súčasne ďalej rozvíjajú toto učenie. Bez komunistických strán by bola prax robotníckej triedy živelná. Práve komunistické strany ju však robia uvedomelou.

Škodlivosť revizionistickej tendencie zásadne rozlišovať medzi marxizmom ako vedou a marxizmom ako ideológiou, stavať marxizmus ako vedu proti marxizmu ako ideológii spočíva teda predovšetkým v tom, že táto tendencia vedie k narušeniu jednoty revolučnej teórie a revolučnej praxe, k odtrhnutiu marxistickej teórie od jej realizátora, komunistických strán. Ak je totiž marxizmus ako veda niečím zásadne odlišným od marxizmu ako ideológie, ak je marxizmus ako veda objektívnym, pravdivým učením, zatiaľ čo marxizmus ako ideológia je zaťažený subjektívizmom, bolo by nielen možné, ale dokonca prospešné pre marxizmus pestovať a rozvíjať ho nie v rámci strany, nie v spätosti

s praktickou revolučnou činnosťou strany (pretože tu mu hrozí subjektivismus), ale mimo strany, v nejakých krúžkoch od strany nezávislých intelektuálov, ktorí by výsledky svojej „vedeckej“ práce strane len sprostredkovali a jej úlohou by malo byť realizovať ich. Tak sa domnieval napr. poľský filozof Kolakowski, podľa ktorého v protiklade k tzv. inštitucionálnemu marxizmu, za ktorý pokladal práve marxizmus, spojený s činnosťou komunistickej strany, prejavom rozvoja marxizmu ako vedy je práve takýto, od strany odtrhnutý, tzv. intelektuálny marxizmus.

Netreba iste dokazovať, že suplovať za komunistickej strany, rozvíjať marxizmus mimo alebo v rozpore s tou praktickou revolučnou činnosťou, na čele ktorej stoja komunistickej strany, rozvíjať marxizmus iba ako nejaké „čisté“ kabinetné učenie, povznášajúce sa nad „subjektivistické“ záujmy robotníckej triedy, rozvíjať ho iba ako „čistú“ vedu a nie súčasne aj ako ideológiu, t. j. ako teoretický nástroj boja za praktické záujmy robotníckej triedy, nie je možné práve tak, ako ani vznik marxizmu nebol možný bez vzniku robotníckej triedy.

Nie je to možné nie preto, že by azda komunistickej strany „žiarlili“ na takýchto rozvíjateľov marxizmu, ale preto, že pravdivo poznať skutočnosť, pravdivo poznať celkový, všeobecný záujem socialistickej spoločnosti v momentálnom štádiu jeho realizácie nie je možné

1. nijakým len púhym nazeraním, pozorovaním, štúdiom, ale jedine priamou a bezprostrednou účasťou v samom procese jeho realizácie, čiže v praxi, a preto

2. ani nijakému individuálnemu subjektu poznania alebo nejakej skupine sociológov, ako to navrhoval Kolakowski, ale iba strane ako celku, ktorá ako predvoj socialistickej spoločnosti súčasne aj poznáva aj realizuje.

Pravda, takéto chápanie vzťahu marxistickej teórie a praxe neznamená, že by sa tým mal zmenšovať význam *vedeckej* práce v oblasti marxistickej teórie na vedeckých pracoviskách. Práve naopak, význam takejto práce sa vo svetle chápania marxizmu ako jednoty vedy a ideológie zvyšuje. Zvyšuje sa tým, že aj táto práca sa pokladá za súčasť teoretickej práce strany ako celku, za plnenie určitých špeciálnych úloh v rámci delby práce v oblasti marxistickej teórie. Pritom však nemá ísť o nejaké formálne začlenenie, ale o začlenenie obsahové, o to, že teoretické pracoviská sa majú aktívne podieľať na teoretickom riešení takej problematiky, ktorá je z hľadiska potrieb rozvoja socialistickej spoločnosti najzávažnejšia. Ak je totiž marxizmus ako veda, ako určitý vedecký systém súčasne aj ideológiou, t. j. vyjadrením záujmov robotníckej triedy a nástrojom praktickej revolučnej premeny spoločnosti, vedeckých, teoretických pracovníkov to zaväzuje chápať svoju prácu nielen ako systemizovanie určitých poznatkov, nielen ako samoučelné bádanie bez prihliadnutia k potrebám spoločnosti a komunistickej strany, nielen ako od života a praxe odvrátenú kontempláciu, ale zaväzuje ich to chápať svoju prácu ako prácu stranícku, t. j. ako prácu, ktorou sa špecifickým spôsobom podieľajú na práci celej strany, na riešení tých úloh, ktoré pred celú stranu nastoľujú potreby revolučnej premeny spoločnosti, potreby výstavby socializmu.

Chápať marxizmus ako jednotu vedy a ideológie nie je však dôležité len pre teoretických pracovníkov. Ak je marxizmus ako ideológia súčasne vedeckým systémom, to zaväzuje pracovníkov praxe, najmä politických pracovníkov, neuspokojovať sa len fragmentárnym poznaním marxizmu, ale pristupovať k nemu ako k vede, študovať ho systematicky ako teóriu, osvojovať si ho v jeho celistvosti. Cielavedomá revolučná prax nie je mysliteľná bez hlbokej znalosti teórie marxizmu.

Ako vidieť, interpretácia marxizmu ako jednoty vedy a ideológie má principiálny význam. Tendencia zásadne rozlišovať medzi marxizmom ako vedou a marxizmom ako

ideológiou, stavať ich proti sebe ako dva navzájom sa vylučujúce protiklady je revizionistickou tendenciou, vedie k odtrhnutiu marxizmu od robotníckej triedy a komunistických strán, k narušeniu jednoty revolučnej teórie a revolučnej praxe. Svoj revolučný charakter si marxizmus môže udržať práve len ako učenie robotníckej triedy, práve len ako učenie komunistických strán, ktoré sú predvojom robotníckej triedy. Mimo robotníckej triedy, mimo komunistických strán marxizmus prestáva byť marxizmom, pretože prestáva byť nástrojom revolučnej premeny spoločnosti. Stotožnenie pravdivosti a straníckosti, spojenie vedy a ideológie tvorí podstatu marxizmu-leninizmu a akékoľvek narušenie tejto jednoty je v rozpore so záujmami jeho rozvoja ako dôsledne revolučného učenia.

MARXISTICKÁ FILOZOFIA A UMENIE

ANDREJ SIRÁCKY

Uverejnená úvaha je *skrátеныm textom* obširnejšej štúdie. V úvodnej (vynechanej) časti sa hovorí o význame marxistickej filozofie pre umeleckú tvorbu a estetiku. Vysvetľuje sa stručne aj otázka straníckosti a spoločensko-politickej funkcie vedy a umenia. Z uverejneného textu je vynechaná i stať *Niektoré otázky pokroku techniky a umenia*.

I

O PODSTATE VEDECKEJ A UMELECKEJ TVORBY

Filozofický aspekt problému

Pre ozrejmienie našej *základnej otázky* je potrebné *bližšie* a *podrobnejšie* si všimnúť vzťah medzi vedou (v tom aj filozofiou) a umením. Dajme si najprv odpoveď na otázku: v čom spočíva *podstata* vedeckej a umeleckej tvorby?

Stručná odpoveď je takáto: *v aktívnom odrážaní prírody* (v tom aj dejín človeka, spoločnosti) *v spoločenskej praxi a poznávacom procese* (pravdivé odrážanie skutočnosti, jej poznávanie a premena).

Spoločenská prax spočíva *v podstate* v „poľudšťovaní“ prírodných javov a procesov. To znamená využívanie a odkrývanie zákonov prírody a spoločnosti (v tom aj myslenia a cítenia v rôznych formách matematického a logického vyjadrovania alebo v umeleckom „spredmetňovaní“). V procese odkrývania a využívania zákonov prírody aj samé orgány a funkcie človeka (zmysly, mozog, reč, myslenie, predstavy, city, fantázie, sny a pod.) nadobúdajú spoločensko-historickú podobu. Vedomie ľudí hneď od začiatku je spoločenským produktom a túto všeobecnú črtu má aj každé individuálne vedomie.

Pomer človeka k prírode zahrňuje v sebe celý komplex vzťahov (prírodné, ekonomické, spoločenské, politické, ideologické, morálne atď.). Z dialektickej jednoty týchto vzťahov vyplýva, že neexistuje konanie, cítenie, myslenie, fantázia atď. bez spoločensko-historického vývinu a že *v skutočnosti* nejestvuje veda, filozofia, umenie, estetika ako